

Розділ V. Соціально-психологічні аспекти становлення особистості

УДК 159.9

Дмитрієв Д. С.

Міжособистісні відносини як умова становлення особистості підлітка

Анотація. Дана стаття присвячена проблемі міжособистісних відносин в підлітковому віці. Автор розглядає теоретичні аспекти даної проблеми. У статті представлений аналіз результатів емпіричного дослідження спрямованості особистості та міжособистісних відносин, особливості їх взаємозв'язку.

Ключові слова: Міжособистісні відносини, міжособистісні стосунки, підлітковий вік, вікові особливості, авторитарний, егоїстичний, агресивний, підозрілий, підпорядковуваний, залежний, дружелюбний, альтруїстичний.

Дмитриев Д. С. Межличностные отношения как условие становления личности подростка

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме межличностных отношений в подростковом возрасте. Автор рассматривает теоретические аспекты данной проблемы. В статье представлен анализ результатов эмпирического исследования направленности личности и межличностных отношений, особенности их взаимосвязи.

Ключевые слова: Межличностные отношения, межличностные отношения, подростковый возраст, возрастные особенности, авторитарный, эгоистичный, агрессивный, подозрительный, подпорядковуваний, зависимый, дружелюбный, альтруистический.

Sammury. This article is devoted to the problem of interpersonal relations in adolescence. The author considers the theoretical aspects of the problem. The article presents the analysis of the results of empirical studies on the diagnosis orientation of the individual and the diagnostics of interpersonal relations. The correlation between the indicators techniques and correlation analysis.

Keywords: Interpersonal relations, interpersonal relationships, adolescence, age peculiarities, authoritarian, selfish, aggressive, suspicious, paparachi, dependent, friendly, altruistic.

Міжособистісні відносини є таким процесом, який забезпечує соціалізацію людини. У сучасного підлітка виникає гостра необхідність, і, водночас, ряд проблем пов'язаних зі створенням нових відносин і розвитком відносин, які склались раніше. Важливо враховувати особливості даного віку і впливати на розвиток міжособистісних відносин з урахуванням специфіки поведінки, інтересів і цінностей даного періоду.

Типи взаємодії відображають характер, особливості міжособистісних відносин. Відповідно, в міжособистісній взаємодії знаходять свій вияв емоційно-чуттєвий, когнітивний і поведінковий компоненти міжособистісних відносин. Відбувається поєднання емоцій і розуму, що визначає всю глибину, різноманіття і складність досліджуваного феномена.

Андрєєва Г. М. зазначає, що «природа міжособистісних відносин може бути правильно зрозуміла, якщо їх не ставити в один ряд з громадськими відносинами, а побачити в них особливий ряд відносин, що виникає всередині кожного виду суспільних відносин ...» [1, с. 72]. Таким чином, міжособистісні стосунки опосередковують вплив на особистість більш широкого соціального цілого. В цілому міжособистісні стосунки зумовлені об'єктивними суспільними відносинами: ідеологічними, політичними, соціальними, економічними. Однак, для міжособистісних відносин політичні та соціально-економічні відносини не є визначальним моментом. Для міжособистісних відносин важливий, насамперед, сам суб'єкт (суб'єкти) відносин, зі своєю унікальністю і неповторністю. В іншому випадку будь-який акт взаємодії можна позначити як міжособистісні відносини, але з різним ступенем психологічної близькості.

Т. Шибутані представляє міжособистісні відносини як взаємні орієнтації, які розвиваються і кристалізуються у індивідів, що знаходяться в тривалому контакті. Характер цих взаємин у кожному випадку буде залежати від особистісних рис, включених у взаємодію індивідів. Слід враховувати шаблон міжособистісних відносин, що розвиваються між включеними в спільну дію людьми: він створює ще одну матрицю, що накладають подальші обмеження на те, що кожна людина може або не може робити [2, с. 274]. Отже, міжособистісні відносини, на відміну від інших типів відносин, припускають певні обмеження і відповідальність за себе і за людину, з якою вступають у відносини.

Розгляд міжособистісних відносин з точки зору спільної діяльності є в роботах В. Н. Куніцина. «Міжособистісні відносини – система установок, орієнтацій та очікувань членів групи щодо один одного, зумовлених змістом і організацією спільної діяльності, і цінностями, на яких ґрунтується спілкування людей» [3, с. 194]. У відношенні людини до людини слід розрізняти об'єктивні і суб'єктивні аспекти, аспекти усвідомлення і переживання особистістю тих об'єктивних відносин, в яких вона перебуває з іншими. Виходячи з цього, міжособистісні відносини визначаються як взаємні орієнтації, які розвиваються і кристалізуються у індивідів, що знаходяться в тривалому контакті [3, с. 195].

Таким чином, у психологічній літературі зустрічаються досить різноманітні і неоднозначні уявлення про міжособистісні відносини. Спільним у цих визначеннях є наявність спільної діяльності, яка є провідною як для їх організації (початку), так і для їх розвитку, визначаючи тим самим характер відносин між людьми, особливості їх сприйняття і розуміння один одним, міжособистісну комунікацію.

Перехід до періоду підліткового віку супроводжується різким руйнуванням сформованих раніше психічних функцій, що одержало назву підліткової кризи, коли навчальна діяльність перестає чинити той вплив на розвиток, який вона мала

в попередній період, а провідною діяльністю стає спілкування з однолітками (інтимно-особисте спілкування за Д. Б. Ельконіним), психологічне віддалення від дорослих, із частими конфліктами [6, с. 39].

Оригінальну концепцію вікового підходу розробила Л. І. Божович, що опиралася на введене Л.С. Виготським поняття про соціальну ситуацію розвитку. Фундаментальною є сформульована нею теза про те, що справді віковий підхід припускає не тільки урахування тих властивостей, які яскраво проявляються на даному віковому етапі, але й опору на ті особливості, які ще не повністю виявилися на даному щаблі розвитку, яким належить майбутнє. З погляду Л.І. Божович, віковий підхід – це виховання дитини з урахуванням перспектив її розвитку.

Таким чином, індивідуально-вікові особливості підлітків обумовлені:

1. Особливостями біологічного розвитку організму;
2. Культурно-історичним середовищем, як сферою їхнього росту й розвитку;
3. Умовами навчання й виховання;
4. Резервами індивідуального розвитку. Причому процес розвитку індивідуально-вікових особливостей носить поступальний характер [7, с.44-45].

Індивідуально-віковий розвиток характеризується незворотністю своїх процесів. На кожному новому витку розвитку реалізуються результати попереднього етапу.

Отже, узагальнюючи різноманітні теоретико-методологічні підходи до дослідження вікового розвитку людини, зокрема, в підлітковому періоді, виділяємо його ключові критерії та показники, визначеність й наявність яких не викликає будь-яких суперечностей. Основними психологічними новоутвореннями підліткового віку постають: відкриття «Я», виникнення рефлексії, усвідомленням підлітком своєї індивідуальності (розвиток самосвідомості), побудова уявлень про власне майбутнє (мрійливість), формування основи самовизначення, прагнення до самостійності й незалежності.

Головним завданням даного дослідження є діагностика особливостей міжособистісних стосунків у підлітковому віці особливості їх зв'язку зі спрямованості особистості, що формується. Дослідження відбувалися на базі загальноосвітньої школи № 122 м. Кривого Рогу в 9-А класі.

Вибірка становить 25 чоловік, з яких 12 дівчат й 13 хлопців, віком від 14 до 15 років. Для проведення даного експерименту були використані наступні методики:

1. Методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса (орієнтаційна анкета);
2. Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі.

Також для встановлення взаємозв'язку між показниками методик був використаний факторний аналіз.

Дослідивши спрямованість особистості за методикою Б. Басса, ми отримали такі результати (загальні показники див. в табл. 1):

Таблиця 1

Результати дослідження спрямованості особистості підлітків

Види спрямованості, переважає у підлітків	Кількість досліджуваних, %
На себе	28
На спілкування	32
На справу	40

1. Спрямованість на себе (Я): серед хлопчиків – 30,77 % досліджуваних, серед дівчаток – 25 %;

2. Спрямованість на спілкування (О): серед хлопчиків – 38,46 %, серед дівчаток – 25 %;

3. Спрямованість на справу (Д): серед хлопчиків – 30,77 %, серед дівчаток – 50 %.

Таким чином, за результатами цієї методики ми бачимо, що спрямованість на себе більш поширена серед хлопчиків, а щодо спрямованості на справу і спрямованості на спілкування, то результати розподілились порівну у кількісному значенні. Загалом можна констатувати, що в класі переважає спрямованість на справу, тобто учні зацікавлені у тому, щоб краще виконати роботу, здатні співпрацювати і відстоювати думки, які одночасно корисні кожному і групі взагалі. Слід зазначити, що отримані результати цілком відповідають науковим уявленням про особливості провідної діяльності підліткового віку, якою є суспільно корисна праця і міжособистісне спілкування, а також вплив цієї діяльності на формування особистості. У суспільно корисній діяльності відбувається не тільки опанування знань, розвиток умінь і навичок, а й соціалізація підлітка як особистості. Найбільше задовольняє його домінуючі потреби групова суспільно-корисна діяльність. Йдеться про спілкування з однолітками, самоствердження серед ровесників, старших школярів і дорослих. Завдяки цій діяльності він засвоює правила поведінки, суспільну мораль, у нього формуються погляди, переконання, принципи, ідеали, життєві цілі.

Аналіз результатів дослідження за методикою Т. Лірі дозволив констатувати ступінь прояву кожної характеристики стилю міжособистісних відносин.

Авторитарний: 68 % підлітків – впевнені у собі люди, завзяті і наполегливі; 25 % – домінантні, енергійні, авторитетні лідери, успішні у справах, люблять давати поради, вимагають до себе поваги; 12 % – мають диктаторський характер, тип сильної особистості, яка лідирує у всіх видах групової діяльності, не приймає поради інших, у всьому покладається на інших.

Егоїстичний: 84 % досліджуваних мають егоїстичні риси, орієнтовані на себе, схильні до суперництва; 16 % – самозакохані, прагнуть бути над усіма, розважливі, незалежні, труднощі перекладають на оточуючих.

Агресивний: 64 % – вперті, наполегливі і енергійні; 16 % – вимогливі, прямолінійні, строгі і різкі в оцінці інших, схильний у всьому звинувачувати

оточуючих; 20 % – жорсткі і ворожі по відношенню до оточуючих, агресивність може доходити до асоціальної поведінки.

Підозрілий: 44 % – критичні по відношенню до всіх соціальних явищ і оточуючих людей; 32 % – критичні, нетовариські, відчують труднощі в інтерперсональних контактах через невпевненість в собі, страху поганого ставлення, замкнуті, скептичні, розчаровані в людях, потайні; 24 % (хлопчики) – відчужені по відношенню до ворожого світу, підозрілі, образливі, схильний до сумнівів в усьому, злопам'ятні, постійно на всіх скаржаться, всім незадоволені.

Підпорядковуваний: 64 % – скромні, боязкі, поступливі, емоційно стримані, здатні підпорядковуватися, не мають власної думки, слухняно і чесно виконують свої обов'язки; 20 % – сором'язливі, лагідні, легко ніяковіють, схильні підкорятися сильнішому без урахування ситуації; 16 % – покірні, схильні до самоприниження, поступаються всім і в усьому, завжди ставлять себе на останнє місце і засуджують себе, приписують собі провину, прагнуть знайти опору в кому-небудь більш сильному.

Залежний: 80 % – конформні, м'які, очікують допомоги і порад, довірливі, схильні до захоплення оточуючими, ввічливі; 12 % – слухняні, боязкі, безпорадні, не вміють проявити опір, широ вважають, що інші завжди праві; 8 % (хлопчики) – різко невпевнені у собі, мають нав'язливі страхи, побоювання, тривожаться за будь-якого приводу, тому залежать від інших, від чужої думки.

Дружелюбний: 76 % – схильні до співпраці, кооперації, гнучкі і компромісні при вирішенні проблем і в конфліктних ситуаціях, прагнуть бути у згоді з думкою оточуючих, ініціативні ентузіасти в досягненні цілей групи, прагнуть допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання і любов, проявляють теплоту і дружелюбність у відносинах; 24 % – доброзичливі і люб'язні з усіма, орієнтовані на прийняття і соціальне схвалення, прагнуть задовольнити вимоги всіх, мають розвинуті механізми витіснення і придушення.

Альтруїстичний: 64 % підлітків – відповідальні по відношенню до людей, делікатні, м'які, добрі, емоційне ставлення до людей проявляють в співчутті, симпатії, турботі, ніжності, вміють підбадьорити і заспокоїти оточуючих, безкорисливі і чуйний; 36 % досліджуваних – гіпервідповідальні, завжди приносять у жертву свої інтереси, прагнуть допомогти і співчувати всім, нав'язливі у своїй допомозі і занадто активні по відношенню до оточуючих, приймають на себе відповідальність за інших.

Таким чином, за результатами дослідження міжособистісних відносин Т. Лірі, можна сказати, що як серед хлопчиків, так і серед дівчат у досліджуваній групі зустрічається яскраво виражені всі типи відношення до оточуючих. Причому, показники за всіма стилістичними характеристиками знаходяться в межах норми.

За для з'ясування взаємозв'язку між стилістичними характеристиками міжособистісних відносин і особливостями спрямованості особистості підлітків застосовано факторний аналіз (таблиця 2).

З наведених показників можна зробити висновки, що існує чітка тенденція взаємозв'язку між авторитарним типом відносин і спрямованістю на справу, і,

водночас, зворотній зв'язок зі спрямованістю на себе; між егоїстичним типом відносин і спрямованістю на себе, і, водночас, зворотній зв'язок зі спрямованістю на спілкування; зворотній зв'язок між підозрілим типом відносин і спрямованістю на себе.

Таблиця 2

Результати факторного аналізу показників стилю міжособистісних відносин та спрямованості особистості підлітків

	На себе	На спілкування	На справу
Авторитарний	-0,42267	0,119018	0,278646
Егоїстичний	0,374648	-0,36362	0,039564
Агресивний	-0,04947	-0,09089	0,148975
Підозрілий	-0,36037	0,031913	0,092774
Підпорядковуваний	-0,18369	0,067025	0,104112
Залежний	0,157674	-0,11993	-0,0201
Дружелюбний	-0,10456	-0,01895	0,122659
Альтруїстичний	0,046806	0,033525	-0,08271

В класі переважає спрямованість на справу. Це можна пояснити тим, що клас профільний і від дітей вимагають більш високих результатів, педагоги часто демонструють авторитарний стиль спілкування, який наслідують підлітки, а також змінами в суспільстві: створюються умови для самовираження підлітка в суспільно значущих справах, для розвитку його самодіяльності і прагненню зайняти вагоміше становище в системі суспільних відносин.

У підлітків з егоїстичним типом міжособистісних відносин не формуються, або незначно формується спрямованість на справу, а формування спрямованості на спілкування взагалі знаходиться в зворотній залежності, що безумовно негативно впливає на становлення особистості підлітка.

Міжособистісні стосунки можна визначити як психологічний феномен, що неминуче виникає в процесі спілкування і стосується всіх сфер людського суспільства – політики, економіки, культури, побуту тощо. Ці стосунки неминуче виникають між членами колективу на ґрунті їхнього спілкування та взаємодії у процесі реалізації завдань, на виконання яких спрямовуються їхні зусилля.

Участь підлітка в міжособистісних стосунках призводить до формування певного стилю цих стосунків, що в сою чергу в певній мірі визначає особливості особистості підлітка, зокрема, його спрямованості.

Список використаної літератури

1. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для вузов / Галина Михайловна Андреева – Москва: Аспект Пресс, 2002. – 364 с.
2. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999 – 544 с.
3. Куницына В. Межличностное общение: учебник для вузов / Куницына В, Казаринова Н., Погольша В. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. - 544 с.

4. Кон И.С. Психология старшеклассника: пособие для учителей / Игорь Семёнович Кон – Москва: Просвещение, 1980. – 192 с.
5. Андриенко О. В. Социальная психология: учебное пособие для студентов вузов / Елена Васильевна Андриенко – Москва: Издательский центр «Академия», 2000. – 264 с.
6. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс — Санкт-Петербург: Питер, 2000.
7. Выготский Л. С. Педология подростка / Лев Семёнович Выготский – Москва: Педагогика, 1994. – (Собрание сочинений в 6 т., т.1).

УДК 159.9.072.432

С. Ф. Пашкович

Копинг-стратегии в процессе социализации людей с повреждением опорно-двигательного аппарата

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы социализации человека с ограниченными возможностями, возникающих вследствие повреждения опорно-двигательного аппарата. Исследование копинг-стратегий людей с повреждением опорно-двигательного аппарата, возникающего вследствие травмы или заболевания показало, что успешно социализироваться в новых условиях удается тому, кто использует активные копинг-стратегии. Результаты исследования, проведенного после реализации программы психологической адаптации для лиц данной категории продемонстрировали возможности использования внутренних ресурсов в процессе социализации личности после тяжелой травмы или заболевания опорно-двигательного аппарата.

Ключевые слова: социализация, психологическая адаптация, копинг-стратегии, люди с ограниченными возможностями, повреждение опорно-двигательного аппарата.

С.Ф.Пашкович. Копінг-стратегії в процесі соціалізації людей із ушкодженням опорно-рухового апарату

Анотація: У статті розглядаються проблеми соціалізації людини із обмеженими можливостями, що виникають внаслідок ушкодження опорно-рухового апарату. Дослідження копінг-стратегій людей із ушкодженням опорно-рухового апарату, що виникає внаслідок травми або захворювання показало, що успішно соціалізуватися в нових умовах вдається тому, хто використовує активні копінг-стратегії. Результати дослідження, проведеного після реалізації програми психологічної адаптації для осіб даної категорії продемонстрували можливості використання внутрішніх ресурсів у процесі соціалізації особистості після важкої травми або захворювання опорно-рухового апарату.

Ключові слова: соціалізація, психологічна адаптація, копінг-стратегії, люди з обмеженими можливостями, пошкодження опорно-рухового апарату.